

اول یاخود اوندہ الہی کوریم دیورلر، اللہ ہر شیدن منزومبرادر۔ یوقاریدہ سویلیدیگمز کی ہر شی ضدیله منکشف اولور۔ اللہک مخلوقات ایچندہ ضدی اولمادیی ایچون بز ذات الوہیتک کنہی اصلا بیلمیز۔ آنادن دوغمہ کورک الوانہ قارشى حالى، وضیعی نہ ایسہ عقل کوزینک کنہ باریہ قارشى حالى، وضیعی نہ اودر۔ اونک ایچون کنہ باریدن بحث ایتک هیچ بر فائدہ ویرمز۔

تحفدر۔ براعمی وارمش۔ «قیرمزی دینتجہ آغزم اکشیلک دویسور» دیرمش!

فقط ذات باری حقندہ بر چوق شیلر سویلہ مشلر۔ جوہر عالیدن عالی و متمعالی بر وجود۔ سویلہن سوزلرک بریسی بو۔ دیگرى جوہر عالمہ مندیج بر وجود۔ بوندہ محظور عظیم واردر۔ سوکرہ فلمنکلی برہودی فلسوفی نہ دیسور؟ (جناب حقہ طبیعت طابعہ، مکوناتہدہ طبیعت مطبوعہ) رواقیلردہ روح عالم دیورلر ایدی۔ فقط کافہ مسالک مبدأ وحدت کائنات دیمک ایستہ یور۔ سوکرہ بوانتراعدہ اولہ بیلیر دیورلر۔ بوبحث مہمہ دائر خلی سوزلر وار۔ انشا اللہ الرحمن کلہ جک درس سویلرز۔ لہ الفاتحہ۔

رہبانہ و مسئولیت اخلاقیہ :

بزدہ وجدان دینیلن بر قوت، بر ملکہ وار۔ بو قوت خیری شردن، فضیلتی ردیلندن تمیز و تفریق ایدرک بزى خیرہ سوق و شردن منع ایدر۔ یونلری شاشیردیغمز زمان بزمہ اورادن دکل، بورادن یورو، امرینی ویرر۔ بوقوت افعال و حرکاتمزی، نیات و مقاصدیمزی تدقیق و تحلیل ایدرک نفوس بشریہدہ فطرۃ موجود بولنان خیر و شر فکرلرینہ نسبتلہ اونلری تقدیرایدر، مقایسہ ایدر، اولچر؛ و بوضورتلہ آنلرک خیر و یاشر اولدقلرینی آکلار۔ تمایلات و افعالز خیرہ، وظیفہ بہ مطابق اولورسہ وجدان طرفندن نائل مکافات، مظهر تقدیر و تحسین، عکسی تقدیردہ ایسہ دوچار مجازات اولورز؛ وجدانک توبیخ و تکذیرینہ آجی آجی ستملرینہ معروض قالیرز۔

بناء علیہ مسئولیت اخلاقیہ نک مبدئی، یعنی اک اول و بلا واسطہ اعمالمزی، نیاتمزی تدقیق و تحلیل ایدرک اونلرک ابی و یا فنا اولدیغہ کورہ بزى مسئول و بالنتیجہ تکذیر و یا تقدیرایدن وجداندر۔ مسئولیت وجدانیہ بک شدتلی و بک صیق اولدینی جہتلہ قانون اخلاقہ مغایر بر صورتدہ حرکت ایتدیگمز تقدیردہ مسئولیت وجدانیہدن یا قہی قورتارامایز۔ وجدانک مکافاتی نہ بویلدہر۔

وجدانک مجازاتی ندامت، اضطراب، توبیخ، تکذیر، نفرت شکلرندہ تجلی ایدر۔ یعنی نیات و اعمالز قانون اخلاقہ مغایر اولورسہ وجدان مکذر اولور۔ حکم وجدانی نہ توبیخ و تکذیر شکلرندہ ظهور ایدر و بالنتیجہ بزدہ۔ فعلک وقوعبولدیغہ کورہ۔ زندامت، بر اضطراب و یاخود بر نفرت حاصل اولور۔

بر آدم خالق تعالیٰ حضرتلرینی دوشونیدیکی صرمدہ ذات باریی مخلوقات و محدثانہدہ بر شینہ تشبیہ ایدرسہ مشبہہ زمرد خاسرہ سنک افرادی میانہ کیرمش اولور، فکر باری خصوصندہ عدم صرفہ قائل اولورسہ، معطلہیہ التحاق ایدر۔ قلندرلردن برینک دیدیکی کی اللہ بو دکل، شو دکل، یردہ دکل، کوکدہ دکل... شونی یوق دی دہ ایشک ایچندن چیقی ویر... دیہرک کافر باللہ اولور۔ فقط بر خالق واردر، بن اونی ادرا کدن عاجزم دیرسہ و اوزمان مؤمن حقیقی اولور۔

حضرت مولانا دیورکہ :

کل ماخطر ببالک فاللہ غیر ذلک

قلبک ککن دکل، صورت اعتباریلہ قلبک ککین نہ ایسہ اللہ اودر۔

ہرچہ اندیشی پذیرای قناست آنکہ دراندیشہ نابد آن خداست

بشر بونی دوشونہمز۔ کنہ باریہ عقل ایردیرہمز۔ فقط سوکرہ عرفا، مجاہدین باشقہ درلو سویلہ یورلر۔ انحاق بورادہ کی رؤیتدہ بزم بیلیدیگمز کی رؤیت دکلدر (ما رأیت شیاً الا رأیت اللہ قلبہ یاخود۔ الا قدرأیت اللہ فیہ) بن هیچ برشی کوریم۔ الا اوندن

اخلاقیات

۵

مسئولیت اخلاقیہ نک درجائی

وجدان و مسئولیت اخلاقیہ۔ وجدانک حکمی یا لکنز نفس ناطقہ داخلندہ دکلدر۔ وجدانک مربوط بولوندینی قوتلر۔ حکم وجدانی و احتیاسات۔ مسئولیت وجدانیہ کافی در؟۔ اینای جسمزہ قارشی مسئولیت۔ بوزدہ کافی دکلدر۔ جناب حقہ قارشى مسئولیت۔

مسئولیت اخلاقیہ قاج درجہدہ شخصہ ایدر؟..

مسئولیت اخلاقیہ، وظیفہ نک عدم ایفاسی، افعالزک قانون اخلاقیہ مخالفتی نتیجہ سی اولہرق ترتب ایدن بر جزادر۔ عاقل و مختار اولان انسان قانون اخلاقیہ مغایر بر صورتدہ حرکت ایتدیکی تقدیردہ جزا و مسئولیتہ دوچار اولور۔ فقط بو مسئولیت کیمک طرفندن واقع اولہحق؟۔ بوکی حرکتیزدن طولای بزى مسئول ایدہ جک کیمدر؟۔ وحی و قیدندن آزادہ یاشامق ایستہ یئلرہ کورہ بوجز او مسئولیت ایکی درجہ اولوق اوزرہ تحقق ایتک ایجاب ایدر :

۱۔ وجدانک مسئولیتی، یعنی محکمہ وجدانیہمز حضورندہ کی مسئولیتمز؟

۲۔ بنی نوعمزہ قارشى مسئولیتمز۔

شمدی بونلرک نہ شکلدہ وقوعبولہ جقلرینی و بو مسئولیتلرک کافی اولوب اولدقلرینی تدقیق ایدم :

وجدانك مجازاتی بوشكده اولديني كي، مكافاتی ده شوق وانباط، محظوظيت كي شكلكرده كورولور. يعنى نيات وافعالنر خيره مطابق اولونجه نيجه مسئوليت خيره محض دن، اك شامل مناسبه سرور وفرح دن، عالی بر لذت نفسانيه دن عبارت اولور. ديمك كه اعمالنر نه اولورسه اولسون وجدان طرفدن تدقيق وتحليل اولنهرق اولوردن طولاي مسئول وبالتيجه مظهر مكافات، ياخود دوچار مجازات اولوروز. عيني زمانده، بر عمل شرك وجدان اوزرنده حصوله كتيديكي عذابنر، راحتسزلقدن، صيقتيدن بيوك بر جزا وعذاب ده اوله ماز. بو ناصل بويه ايسه، بر عمل خيرك بزه حصوله كتيديكي مسرت وانسراح ده نفسك حظوظات سائر سندن هيچ بريسي ايله قابل قياس دكل در.

وجدانك همكی يالكز نفس ناطقه داملنره دكل در :

عيني زمانده وجدانك همكی، فعل ومسئوليتي تقدیری نفس ناطقه بشريه داخلنده منحصر قالمایه رق خارجه ده سرايت ايدر. وجداننر يالكز كندي فعلنري دكل، باشقه لرینك فعلنري ده تقدير ومبدأ خيره مطابق وعدم مطابقتنري حقتده بر حكم ويرر. بوصورتله او فعلك فاعلي حقتده بزه يا بر حسن محبت وياخود بر حسن نفرت حاصل اولور. ديمك اولوركه: وجداننر هم كندي حر كاتر، هم ده باشقه لرینك حر كاتی ايجون اك بيوك والك معتمد بر حاكم در. بزي اك اول مسئول ایدن ايشته بو حاكم در.

وجدانك مرتبط بولونريفي قونلر :

وجدان اخلاقي ديديكمز بوقوت، ديكر ايكي قوتله كسب ارتباط ايتمش در، كه اولورده قوه عقليه ايله قوه حسيه در. چونكه مبدأ خيره تعلقي اعتباريله افعالی محاكمه ایدن عقل در؛ افعالك صوابه مطابقتي، ياخود مبدأ خيره عدم مطابقتي اعتباريله منشرح، متلذذ ويا متألم اولان ده شعور نفسي واحساس در. حق بونك ايجون دركه وجداني شويلاه تعريف ايدیورلر: «وجدان، مبدأ خيره تعلقنه نظراً فعله حكم ايتمی اعتباريله عقل در؛ عقلك صوابه مطابقتي، ياخود مبدأ خيره عدم مطابقتي اعتباريله شعور نفسي در.»

بناءً عليه وجدان ديديكمز محكمه كبرانك رئيسی قوه عاقله، اجرا مأموری ده قوه احتساسة در. بری حكم ايدر، ديكری ده او حكمی اجرا ايدر.

همكی وجدانی راهنسات :

نفس ناطقه ده ظهور ایدن حادثات وجدانيه ايكي شكلمه در: احكام، احتساسة. برشي وجدانك تحسین ويا تقييح، احترام ويا تحقیر ايتمی اعتباريله ظهور ایدن شی احكام در. بو جهته وجدان عقله ارتباط ايدر. بو حكمك موضوعی ده شمدی سويلاه ديكم كي افعال مخصوصه منزله ديكر لرینك افعالی در. ايكنجیسی ده سرور اولوق، محبت ويا نفرت دویمي كي او احكامدن حاصل اولان احتساسة در.

بونی بر آز دها ايضاح ايدم حكم: وجدانك ویرديكي حكمك يانیات ومقاصده در؛ تعبير ديكرله فعلك اجرا سندن اول در. ياخود فعل اجرا اولوندقن صكره در. برنجی صورتده وجدان، فاعلنر صدور ايدمك فعلك خير ويا شر اولديني محاكمه واونی اجرا ايتمك ده اي ويا فنا اوله جفنی تعین ايدر. ايكنجی صورتده فعل اي ايسه تحسین وتقدير، فنا ايسه توبيخ وتقييح ايدر. وجدان بالمحاكه بو حكمك ویرديكي صكره بزه بر طاقم حسیات اخلاقيه ميدانه كلير. مثلاً: وجدانك ویرديكي احكام نيات ومقاصده عايد ايدسه بو حكم بزه؛ نياتك اي ويا فنا اولدينه كوره؛ بر حسن محبت، ويا بر حسن نفرت توليد ايدر. اكر وقوع بولان بر فعل اوزرنه ايدسه او زمان فعلك فاعلي بر اولديغمزه كوره كنديمزه بر ذوق ويا ندامت؛ باشقهی اولدينه كوره ده برانجذاب ويا نفرت حسن ايدر. ديمك كه وجدانك همكی يالكز خير وشری تعین دن عبارت اولمايوب اولنرك واجب الاجرا وياخود واجب الاحراز اولديني ده كوسترييور. ايشته بو احكام واحتساسة اخلاقيه بزه مسئوليت فكري القا ايدر. انسان يوقاریده بيان ايدیلن فكر مسئوليتي، فعلله ويا نيات ومقاصده قارشی ظهور ایدن احكام واحتساسة وجدانيه ايله آكلار. يعنى بو احكام واحتساسة وجدانيه بزه مسئوليت فكري ويرر. شو حالده وجدان دينلن محكمه كبرانك محاكمه ومسئوليتدن، جزا وعقاب سندن ياقيني قورتارماقن قابل دكلدر، مكركه نياتنر، اعمالنر قانون اخلاقه موافق اولسون.

مسئولیت وجدانیه کافی مبر :

بورایه قدر سويلاه مش اولديغمز شيرك هپسی دوغرودر. حقیقه بزه وجدان دينلن بر قوه فطريه، بر موهبة الهیه وار. بو قوت اخلاقي وقایعی هم ضبط ايدر، هم تدقيق ومحاكمه ايدر. اولنرك خير وشر اولدقنری كنديسه محسوس بر معيار ايله اولچر؛ وزي دانما خيره تشويق، شردن منع ايدر. بو موهبة فطريه نك اوامرینه اقتيادمز اك بيوك بر مكافات روحیه ايله نيجه لنديكي كي، عدم اطاعت مزده اك شدتلی بر عذاب درونی ايله قارشيلاشير. بناءً عليه وجدان دينلن محكمه كبرانك مواخذة سنه، عتابه، مسئوليتنه اوغرايه جق افعال وحركات دن انسان نه قدر تبری ايدرسه نفسی او نسبتده اصلاح ايتمش، انسانلنك درجه كاله يوكسلمش صاييلير.

مع مافیه شوراسنی ده اعترافه مجبورزكه: اعمالنر خير وشره مطابقتي نقطه سندن يالكز «مسئوليت وجدانيه» کافی دكلدر. يالكز مسئوليت وعقاب وجدانی قورقوسی انسانلری فنالقدن منع ايدم. يالكز بو محكمه دن صدور ايدمك بر حكمك واقعه مطابقتي هر وقت ادعايديله من. چونكه بر محكمه نك ویرديكي حكمك نفس الامر مطابقتي اولاييلمسی ايجون او محكمه نك تأثيرات خارجه دن تماميله آزاده اولسی، صفوت اصلیه سنه محافظه ايتمی لازم در. بويه اولمديقه اورادن صدور ایدن حكمك هر وقت ايجون دوغر واوله بيله جکی ادعا ايديله من.

نہدہ معنای امکان یوق در . بناءً علیہ مسئولیت وجدانیہ کی بودہ غیر کافی در [۱] .

مسئولیت اخرویہ :

برنجی وایکنجی درجہ کی مسئولیت لہ اکتفا ایدیلوب اعمالز ایچون بولردن دایا قوتلی بر مسئولیت قبول ایدیلدیکی تقدیرده مسئولیت اخلاقیہ کافی درجہ ده تحقق ایتیمور دیمکدر . مسئولیتک عدم تحقق ایسه اخلاقک فقدانی اشراج ایدر . ایشتہ بونک ایچون درکہ : بز ، اخلاقی اولان مسئولیتک ، تعمیر دیگرلہ اعمالک قانون اخلاقیہ مغایرتی نتیجہ سی معروض قالہ جعفرز مسئولیت وجزانک اک بیوکی مسئولیت اخرویہ اولدینہ قانع بولونمقدہ بز کہ نفس الامرده بویله در . بناءً علیہ تمامی مسئولیت ، انسانک جناب حقہ قارشی اولان مسئولیتی درہ مسئولیت اخرویہ در . بالجملة نیات و اعمالدن طولانی مسئولیت اخرویہ بہ دوجار اولہ جفتہ ، روز جزا ده ۔ بورادہ کی عمللزدن طولانی ۔ جناب حق طرفدن الدقیق بر محاسبہ بہ تابع طوتولہ جفتہ ایمانی اولمان برکیمہ ایچون برنجی وایکنجی درجہ ده اولان مسئولیت کافی دکل در . شو حالده مسئولیت اوج درجہ اولمش اولور . بونلرک اک قوتلیسی ، اک قطعی ولایتی اولانی ده اوجنجی درجہ اولان مسئولیت اخرویہ در . بومسئولیتہ ایمانی اولمانلر ایچون « مسئولیت وجدانیہ » و « انبای جنسمرک مسئولیتی » هیچ در . اونلرک هر درلو قتالنی ارتکاب ایدہ جکندہ اصلاً شہہ یوق در . ناصل کہ مشہور « وولتر » بیله : « دینسر ، یعنی مسئولیت اخرویہ ایمانی اولمان ، جزاسز قالہ جفتی بیلسہ هر درلو قتالنی ارتکاب ایدر ایدی ، دیمکله بو حقیقتہ نہ کوزل ترجمان اولمش در [۲] ، « رأس الحکمة مخافة الله » . آتہ کیلی

امد محمدی

غرائق مسئلہ سی حقندہ

دارالحکمة الاسلامیہ اعضاسندن راسم افندیلک خطای عظمی

بدیہی بر حقیقت درکہ : مسائل دینیہ نک اک بیوکلرندن بری ، بلکہ در برنجیسی « وحی » مسئلہ سی در . وحی مسئلہ سندن افاق بر شہہ ، دینی اساسندن بیقرار . چونکہ دینک تملی « وحی » در . تملی سازسیلنچہ ، اونک اوزرینہ قورولان بنانک هیچ اہمیتی قالماز .

قرآنی تدبر ایدیلر بک اعلا بیلرلرکہ : دین اسلام انبیا نک شانی بک زیادہ اعلا ایتمش ، « حملہ وحی » اولملری اعتباریلہ اونلرک قدر

[۱] وظیفہ نک قوۃ تأییدیہ سی جفتہ مراجعت :

[۲] ذاتا خیر وشری تمیز ایتک ملکہ سندن عبارت « بولنان « وجدان » ک دین دن ، مخافة الله دن تحمل ایتمش بر قوت اولدیندہ شہہ یوق در . دین اولدینچہ حقیقی بروجدانک بولونہ مایہ جنی ۔ عادتاً ۔ بدیہیات جملہ سندن در . بویادہ دہا زیادہ تفصیلات ایچون « دینی درسہلر » ک اوجنجی کتبانک بشنجی درسہ مراجعت اولونقی لازم در .

حال بوکہ ۔ وظیفہ نک قوۃ تأییدیہ سی بحثی ایلہ مباحث سائرہ ده کورولہ جکی اوزرہ ۔ بر جوق اسباب وعوامل محکمہ وجدانیہ مزاورزندہ اجرای تأثیر ایدیلورلر ؛ سلامت فطریہ سی اخلال وقابلیت طبیعیہ سی اطفای ایدیلورلر . ارتق صفوت اصلہ سی غائب ایتمش اولان بر محکمہ نک تعین ایدہ جکی مسئولیتک واقعہ نہ درجہ بہ قدر مطابق اولایلہ جکی ادنی بر ملاحظہ ایلہ اکلاشیلہ بیلر ظن ایدرم . بونک ایچون درکہ اعتیاد رذائلہ مألوف اولان بر شرر ، ارتکاب ایلہ دیک بر اخلاق سزلقدن طولانی محکمہ وجدانیہ سی طرفدن مسئولیت و مجازاتہ دوجار اولمایور . اونک محکمہ وجدانیہ سی اوفعلک فنا اولدینقی تقدیردن عاجز بر درکہ ده بولندیندن اعمال سیئہ سندن طولانی مسئول اولمایور ، وجدان عذابنی طامایور . دیگر طرفدن بومحکمہ نک صفوت اصلہ سی محافظہ ایتمش اولان بر انسان مغایر اخلاق اک اوافق بر حرکتدن طولانی بک شدتلی بر مسئولیت وجدانیہ بہ معروض قالیور . دیمک کہ عذاب وجدانی ماملک مسئولیتی سببندہ تحقق ایتیمور .

ایشتہ بونک ایچون درکہ اعمالک خیر وشرہ موافقت و یا عدم موافقتی نقطہ سندن یالکیز « مسئولیت وجدانیہ » کافی اولدینقی هر وقت ادعا ایدہ بیلر .

انبای جنسمرک قارشی مسئلہ :

دنیلہ بیلرکہ : مسئولیت وجدانیہ ، انبای جنسمرک قارشی وقوع بولہ حق مسئولیت لہ اکمال اولور . اعمالی ، خیرہ مطابق اولان بر انسان انبای نوعک تقدیرینہ مظهر اولور ؛ اونلری شوق و مسرتہ القا ایدر ؛ اونلرک امنیت و محبتی ، احترامی قازانیر . عکس تقدیرده ایسہ تویخ و تکدیرلرینہ ، أسفلرینہ ، خیر خواهانہ اخطارلرینہ معروض قالیر ؛ کیتدیکہ اونلرک اوزرلرندہ عدم امنیت ، نفرت ، بغض اثری ظاہر اولمایہ باشلار . دہا ایلری کیدہ جک اولورسہ ۔ ایش اخلاق دائرہ سندن چیقہ رق حقوق دائرہ سہ کیر ، و ۔ قانونی ، سیاسی مسئولیتلر قارشیسندن قالیر . بومسئولیتہ وجدان عذابنی کورمہ جکی فرض اولنان انسانلر انبای جنسک مسئولیتدن قور تولامازلر . دیگرلری ایسہ ہر ایکی مسئلہ دوجار اولورلر .

فی الحقیقہ ، ایکنجی درجہ مسئولیت ، انسانک انبای نوعہ ، وطنداشلیرینہ قارشی اولان مسئولیتدر . برنجی درجہ مسئولیت ، یعنی انسانک وجدانہ قارشی اولان بر مسئولیتک حدودی « دروندن عذاب وندامت و یا خود شوق و انبساط حس ایتکدن عبارت » اولوب نتیجہ ده بر جزای مادی اولدینقی حالده ایکنجی درجہ مسئولیتہ عذاب مادی ده بولہ بیلر ؛ بو نقطہ دن ایکنجی ایلہ برنجیسنک اکمال و اتمام ایدیلہ ۔ بیلہ جکی ملاحظہ سی وارد اولور .

فقط نہ اولورسہ اولسون بودہ کافی دکل در . بومسئولیتک دم اوقدر قطعی وقوتلی اولدینقی آشکاردر . بالجملة نیات و اعماللزدن طولانی انبای جنسمرک بزی مسئول ایتشی غیر قابل در . بوکا نہ مادہ ،